

TİPİK TEPKİNİN ÖLÇÜLMESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

THE PROBLEMS FACED IN THE MEASUREMENT OF TYPICAL RESPONSE

Arş.Gör.Dr. Murat AKYILDIZ

muratakyildiz@gmail.com

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Ölçme ve Değerlendirme ABD.

Öz

Bu çalışmanın amacı, tipik tepkinin ölçülmesinde karşılaşılan sorunları ortaya koymaktır. Bu çerçevede özel olarak tipik tepkinin ölçülmesinde karşılaşılan sorunlar, genel anlamıyla psikolojik özelliklerin ölçülmesinde karşılaşılan sorunlarla ilişkileri bağlamında ele alınmıştır. Bu konunun ele alınabilmesi için psikolojik özelliklerin ölçülmesine temel oluşturan felsefi alanın da incelenmesi gereklidir. Bu nedenle bu konu üzerinde de durulmuştur. Çalışmanın son bölümü, sosyal bilimlerde yöntem tartışmaları arasında yer alan metinlerarasılık kuramıyla psikometrik ölçme yaklaşımı arasında bir ilişki kurma çabasının ifadesidir.

Anahtar Kelimeler: Tipik tepki, Ölçme, Ölçme sorunları

Abstract

The problems faced in the measurement of the typical response consist the subject of this article. To this extent, the problems specifically faced in the measurement of typical response are evaluated in terms of their relations to the problems faced in the measurement of psychological traits. in order to evaluate such problems, the philosophical domain which consists a base to the measurement of these traits needs to be examined. the article also focuses on this domain. The last part of the article, is an attempt to build a relationship between the theory of intertextuality which is among the discussions of the method of social sciences and psychometrical measurement approach.

Keywords: Typical response, Measurement, Measurement problems.

1. GİRİŞ

Günümüzde birçok davranış bilimci, insan davranışını incelerken genel ve bütün "insan davranışı" içeriğini temsil edici anlamda örnekleyerek bu temsil edici davranışlarla ayrı ayrı ilgilenme eğilimindedir. Örneğin, bir gelişim psikologu ergenlerin kimlik edinme süreçleriyle ilgilenirken, bir okul psikologu öğrencilerin sınav sırasındaki kaygılarıyla ilgilenmektedir. Bir endüstri psikologu, işçilerin üretim performanslarını etkileyebilecek faktörleri incelerken, bir klinik psikolog, obsesif-kompulsif kişilik bozukluğuna yol açan sebepleri inceleyebilmektedir. Bugün hiç bir davranış bilimci insan davranışının tümünü gözleme ve bu tüm davranışın yapısını ve içeriğini inceleme iddiasında değildir (Atkinson, 1999). Yukarıda bahsedilen, davranışın genel bir psikolojik yapıdan çok temsil edici davranışlarla örneklenmesi süreci, insanın kim olduğu (bir anlamıyla kişiliği) ve neyi ne kadar yapabileceği sorularına verilen yanıtlara göre belirlenmiştir. Bu konuda soruların ikisini de yanıtlamaya çalışan yaklaşımlar olduğu gibi sadece bir tanesiyle ilgilenen yaklaşımlar da olmuştur. Kronolojik sırasıyla baktığımızda Freud'un kuramını, bir insanı o insan yapan süreçleri incelemesi anlamında o insanın belirli geçmiş yaşantılar sonucunda ne tür duygu ve düşünce durumlarında olduğu sorusuna yanıt vermeye çalışan bir kuram olarak düşünebiliriz. Kuramın bu şekildeki görünümünü yukarıdaki iki soru bağlamında değerlendirdiğimizde Freud'un kuramını insanın kişiliğinin nasıl bir dinamiğe sahip olduğu sorusuna yanıt vermeye çalışan bir kuram olarak değerlendirebiliriz. Davranışçı yaklaşımı, insanın, çevresel koşulların değişimine bağlı olarak verdiği tepkilerin kalitesini yükseltmeye çalışması, yani davranış repertuarının zenginleştirilmesi için verdiği uğraşlar bağlamında bir insan neyi ne kadar yapabilir sorusuna yanıt arayan bir yaklaşım olarak düşünebiliriz. Bilişsel yaklaşımı ise insanoğlunun dünyayı algılamak için kullandığı bilgi işleme stratejilerinin ortak noktalarını incelemesi bağlamında insanın kim olduğu sorusuna, bu bilgi işleme stratejilerini maksimum ve minimum düzeyde kullanan (yüksek ve düşük zekaya sahip olan) bireylerin genel özelliklerini ve bu özelliklerin altında yatan temel yapısal süreçleri incelemesi bağlamında kim neyi ne kadar yapar sorusuna yanıt arayan bir yaklaşım olarak düşünebiliriz. Bu şekilde bilişsel kuram iki soruyu da aynı anda yanıtlamaya çalışan bir kuram olarak karşımıza çıkar

Psikolojinin gözlenebilen davranışları ölçmeye ve değerlendirmeye çalışan psikometri alt alanında çalışan psikologlar da ölçmek istedikleri genel insan davranışını yani tanımlanabilen psikolojik özelliklerini (traits) ayırtırken yukarıdaki iki soruyu dikkate alırlar. Ölçülmek istenen psikolojik özellik kişinin kim olduğunu mu belirlemektedir yoksa kişinin bir şeyi belli bir oranda yapabilme kabiliyetini mi belirlemektedir. Psikometristler, bu soruya verdikleri yanıtla göre psikolojik özelliğe ilişkin davranışları ikiye ayırmaktadırlar:

- Maksimum Performans
- Tipik Tepki

İlerleyen aşamalarda tipik tepkinin ne olduğu ve ölçülmesiyle ilgili konular tartışılacaktır.

Fakat tipik tepkinin açık bir şekilde tanımlanabilmesi için maksimum performansın ne olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

Maksimum performans çoğu kez yeteneği ifade eder. Fakat Cronbach'ın (1990: 189) da dediği gibi maksimum performansı tipik tepkiden ayırt etmek gökkuşağının sonunu bulmaktan daha kolay değildir. Tipik tepki ve maksimum performans arasına kesin bir ayırım koymak mümkün değildir. Maksimum performans kapsamına giren davranışlar, bireylerin diğerlerine göre daha iyi, daha kötü şeklinde değerlendirilebilecek davranışlarının oluşturduğu kümedir. Bir bireyin yaşıtlarına göre daha iyi piyano çalabilmesi, girdiği sınavlardan o sınava giren yaşıtlarından daha yüksek puan alması, maksimum performans altında yer alan davranışlara gösterilebilecek örneklerdir. Tipik tepki ise, bireyin diğerlerine göre daha iyi ya da daha kötü olarak değerlendirilemeyecek davranışlarının oluşturduğu kümedir (Cronbach,1990). Bir kişinin mühendisliğin belli bir alanına duyduğu ilgi ya da içe dönük bir insan olması tipik tepkiye verilebilecek sayısız örnekten bir kaçıdır.

Yukarıdaki tanımlardan maksimum performans ve tipik tepki arasında bir ayırım yapmanın kolay olduğu düşünülse de zaman zaman maksimum performans olduğu düşünülen bir davranışın içinde tipik tepki davranışı da yer alabilir. Hatta bu ikisi etkileşim halinde de bulunabilirler. Bir kişinin akademik başarısı o kişinin yeteneğinin bir göstergesi olduğu gibi bu başarı o kişinin tipik tepki davranışı altında sınıflanan düzenliliğinin ve titizliğinin sonucunda da ortaya çıkmış olabilir. Yani kişi -çoğu kez düşünüldüğü gibi- çok zeki olduğu için değil de çok düzenli ve tutarlı bir çalışma yöntemi izlediği için ders sınavlarından yüksek puanlar alıyor olabilir.

Tipik Tepki

Yukarıda kısaca özetlendiği gibi tipik performans, bireyin kim olduğu ile ilgili davranışlarıdır. Kim olduğu tanımlaması ile kastedilen bireyin belirli bir iyi ya da kötü anlam yüklemekten gözlenebilecek davranışlarıdır. Psikometrik bakış açısıyla söylendiğinde, ölçülmesinden elde edilen bilgilerin, belirlenmiş bir doğru yanıt anahtarı ile değerlendirilmediği davranışlardır (Özoğlu, 1999). Cronbach (1990), tipik tepki başlığı altında şu davranış kümelerini sayar:

- İlgi
- Kişilik

Anastasi (1997), sınıflamasını tipik tepki ve maksimum performans olarak yapmasa da tipik tepkiyi temsil eden kişilik başlığı altında ölçülebilir davranışları inceler. Kişilik başlığı altında şu davranış kümelerini sayar:

- Kişilik
- İlgiler
- Tutumlar

Cronbach'ın tipik tepki altında sadece ilgi ve kişiliği tanımlaması tutumlar ve ilgiler arasında

bir ayırım yapmamasındandır.

Tutum - İlgil - Kişilik

Tipik tepkiyi oluşturan bu 3 davranış kümesi (psikolojik özellik) bir anlamda bir kişinin günlük yaşamda genel olarak nasıl davrandığı ile ilgili bilgilerinin de toplamıdır. Tutum farklı sözcüklerle ifade edilse bile tüm davranış bilimciler için aynı anlamı taşır.

Cattell (1957) tutumu, ilgi ile birleştirerek, bir duruma belirli bir şekilde davranma (tepki verme) eğilimi olarak açıklar. Horrocks (1964) tutumun bir bireyin bir kişi hakkındaki duygularını ya da bir duruma ya da bir şeye yönelik davranışını sözcük veya işle/hareketle ifade etmesi olduğunu söyler. Remmers (1972), tutumu özel bir tutum nesnesi ile karşılaştığında organizmayı tepki vermeye hazırlayan ve etkili bir şekilde ön planda olan düşünce ya da düşünceler topluluğu olarak tanımlar. Anastasi (1997), tutumun, bir dizi belirli uyarana yönelik olarak bu uyarılara olumlu ya da olumsuz tepki verme eğilimi olduğunu söyler. Allport'a göre tutum yaşantı ve deneyimler sonucu oluşan, ilgili olduğu bütün nesne ya da durumlara karşı bireyin davranışları üzerinde yönlendirici ya da dinamik bir etkiye sahip ruhsal ve sinirsel bir hazırlık durumudur (akt. Dönmez, 1993).

Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde ortaya tutumun davranış üzerindeki yönlendirici etkisi çıkmaktadır. Fakat günümüzün eklektik psikologları, tutumu biraz daha kısa ama içinde birçok ayrıntıyı barındıracak şekilde açıklamaktadırlar: Bilişsel ve duygusal öğeleri bulunan ve davranışsal bir eğilim içeren oldukça kalıcı bir sistemdir (akt. Dönmez, 1993). Bu tanıma göre tutumun duygusal bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç ögesi vardır. Tutumların ölçülmesi amacıyla geliştirilen çağdaş ölçeklerin hemen hemen tümünde bu üç öge ölçme kapsamına alınmaktadır. Akıl hastalarına yönelik tutumların ölçülmesi amacıyla geliştirilmiş bir ölçekten alınan aşağıdaki maddeler bu üç ögenin ölçeklerdeki temsil edilmesini göstermektedir:

“Bir akıl hastasıyla bir bekleme odasında yalnız kalsam korkarım.” Bu madde tutumun duygusal bileşeniyle ilgili ölçme yapmak üzere ölçekte yer almaktadır.

“Akıl hastalarının bana şiddet uygulayabileceklerini düşünürüm.” Bu madde ise tutumun bilişsel yönü ile ilgili ölçme yapmaktadır.

“Sokaktaki bir akıl hastasına insanların şiddet uyguladıklarını görsem akıl hastasını kurtarmaya çalışırım.” Böyle bir madde ise tutumun davranışsal boyutunu ölçmeye çalışmaktadır.

Bu haliyle bakıldığında tutum, bir psikolojik özellik olarak tanımlı ve bu tanım çerçevesinde ölçülmesi daha kolay bir değişken olarak görünmektedir.

İlgi

İlgi, bireyin belli bir alanda kendi tercihiyle yaptığı yönelimi ifade eder (Cronbach,1990). Bazı kişiler için bir meslekte çalışmak ya da bazıları için belli tür filmleri takip etmek daha cazip olabilir. Bu tür durumlarda ilgiler yönlendirici rol oynarlar. Yurtdışında, bireylere özellikle karar verme aşamasında olanlara belirli meslekleri seçerken sıklıkla ilgi envanterleri uygulanır (Anastasi, 1997; Cronbach,1990). İlgilerin ölçülmesinde karşılaşılan sorunlar da genel anlamıyla tipik tepkinin ölçülmesinde karşılaşılan sorular bağlamında tartışılacaktır.

Kişilik

Tipik tepki dendiğinde ilk akla gelen davranış alanı, bir psikolojik özellik olarak kişiliktir ve belki de tanımından kaynaklanan anlaşmazlıkların en çok olduğu alan da budur. Kişiliğin tanımı, kişiliği tanımlamaya çalışan psikologların sayısı kadar çoktur, fakat burada kısaca kişiliğin nasıl tanımlandığına yönelik olarak psikoloji içinde yer alan temel yaklaşımlardan bahsedilecektir.

Psikanalitik yaklaşım: Freud ve takipçileri kişiliğin, insan davranışlarını belirleyen üç ayrı yapının etkileşimiyle oluştuğunu savunurlar (Freud, 1994; Atkinson, 1999; Hail & Lindzey, 1985; Geçtan, 1993). İnsanın genetik yapısından kaynaklanan saldırganlık ve cinsellik içgüdülerinin oluşturduğu id, bu içgüdülerin insan davranışını belirlemesine izin vermeyen ve doğrudan sonra toplumsal kurallara bağlı olarak ortaya çıkan süperego, son olarak id ve süperegoyu uzlaştırmaya ve insanın içgüdülerini toplumun da onaylayabileceği bir şekilde dengelemeye çalışan ego bu üçlü yapıyı oluştururlar. Böyle bir bakış açısı kişiliğin ölçülebilmesi için oldukça zor deneysel düzenlemeleri gerektirir. Çünkü Freud'un ve takipçilerinin tanımladığı yapılar psikolojik testlerle ölçme yapmayı zorlaştırıcı niteliktedir (Atkinson, 1999).

Davranışçılık: Kişiliği, bebeklikten itibaren geçirilen deneyimlere bağlı olarak öğrenilmiş davranışlar organizasyonu olarak düşünen davranışçılık, psikolojik ölçmeye özellikle de psikolojik testlerle ölçme yapmaya en elverişli tanımlamaları yapan yaklaşımdır. Çünkü davranışçılık, gözlenebilen davranışlar dışında davranışı belirlediği düşünülen etmenler üzerinde neredeyse hiç durmaz (Hail, 1975). Böylece insan davranışında somut olanın ortaya koyulması için en açık yolu davranışçılık sağlar. Ama böyle bir açıklama davranışçılığın insan davranışını açıklamadaki eşsizliği anlamında değildir. Kastedilen davranışçılığın, kendisine konu edindiği değişkenleri oldukça somut ve ayrıntılarıyla tanımladığıdır.

Hümanistik yaklaşım: Özellikle Maslow ve Rogers'ın öncülüğünü yaptıkları bu yaklaşım kişiliğin oluşumunda kişisel deneyime öncelik verir. Kişinin kendi benliğini nasıl gördüğü asıl önemli olandır. Bu benliğe hümanistik yaklaşımclar gerçek benlik derler. Kişinin hoşlanacağı, olmak istediği benliğine de ideal benlik adı verilir (Hail, 1985; Bloch, 1989). Eğer hümanistik görüşte bir ölçme söz konusu ise ideal benlik ile gerçek benlik arasındaki farkın ortaya çıkarılması söz konusudur denilebilir (Sümer, 1996). Böyle bir ölçme yönteminde iyi kişilik özellikleri önceden tanımlanmamıştır. Her

kişinin kendisine özgü bir ideal benliği olabilir ve bu ideal benliğe gerçek benliklerinin uzaklığı kişiden kişiye değişebilir. Hümanistik yaklaşım daha önce anlatılan yaklaşımlara oranla daha az belirlenmişlik içerir.

Trait (psikolojik özellikler) yaklaşımı: Kişiliğin ne olduğuna yönelik olarak psikoloji içindeki pek çok akımın getirdiği karmaşayı aşmaya çalışan davranış bilimciler daha anlaşılır ve daha kolay ölçülebilir bir kişilik tanımı arayışına girdiler. Bu arayışa ilk olarak bir yanıt oluşturan Allport olmuştur (Hail, 1985). Allport, kişiliğin bir sıfatlar bütünü olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle Kişilik özelliği olabilecek sıfatları kapsamlı bir sözlükten tarayarak kişilik ölçümünde kullanılabilecek hale getirmiştir. Daha sonra Cattell bu sözcük listesini kısaltmış ve 200 sözcüğe indirmiştir. Bu 200 sözcüğü hem bireylerin kendi yorumları hem de bireyleri tanıyan kişilerin yorumları bağlamında değerlendirilerek 16 faktör haline getirmiş ve 16 kişilik faktörü ölçeğini oluşturmuştur. Bu ölçekte kişiler kendilerini sıfatların iki yönüyle değerlendirir. Dürüst - güvenilir ya da esprili - ciddi gibi. Sonraları İngiltere'de Eysenck o güne kadar elde edilmiş sıfatlar üstesinden yola çıkarak içe dönüklük - dışa dönüklük ve nörotisizm başlıklarıyla birbirinden bağımsız iki farklı kişilik özelliğini ölçen bir ölçek geliştirmiştir (Schultz, Schultz, 2001). Görüleceği gibi trait yaklaşımın kişiliğin bir özellikler listesi olduğunu düşünmektedirler. İnsanlar bu özellikler listesine değişik kombinasyonlarda sahip olabilmektedirler.

Varoluşçu yaklaşım: İnsan kişiliğinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi problemine Freud'un kuramından sonra belki de en estetik yaklaşım varoluşçulardan gelmiştir. Varoluşçulara göre kişilik, insanın dünya içinde varolmasından (Heidegger'in deyişiyle *dasein*) kaynaklanan ölüm, yalnızlık, seçimler, özgürlük ve belirlenmişlikten oluşan varoluş zemini üzerinde nasıl bir duruş sergilediğidir. Varoluş zeminini oluşturan öğeler çoğu kez insan için rahatsızlık vericidir. Bu öğelerden kaçabilmenin yolu bu öğeler yokmuş gibi davranmaktır ve bunun için insanoğlu birçok savunma mekanizması geliştirmiştir. Bunlarla birlikte insan evrendeki öğelerle belirli bir ilişki tarzını seçmektedir. Bu öğelerden biri olan doğayla birlikte olmayı (*Umwelt*) ya da bir diğer öğe diğer insanlarla birlikte olmayı (*Mitwelt*) veya en temel öğe olan kendisiyle birlikte olmayı (*Eigenwelt*) seçebildiği gibi bu öğelerin birkaçıyla birlikte olmayı da tercih edebilmektedir. Birlikte olma insanın yaşamında diğer öğelere oranla o öğeye daha fazla öncelik verme anlamını taşımaktadır. İnsanoğlunun bu savunma mekanizmaları ve evrendeki öğelerle birlikte olma tarzı kişiliğini oluşturmaktadır (Binswanger, 1963; Boss, 1963; Yalom, 1999; Şahin, 1998; Geçtan, 1993). Varoluşçu kuramcılarının önde gelenlerinden Sartre'a göre yaşam (kişilik) bir projedir. Bu projenin tüm taslağını o hayatı yaşayan kişi çizer ve uygulamaya koyar (Sartre, 1956). Bu nedenle varoluşçu kuramda genel kişilik özellikleri yerine herkesin diğer insanlardan farklı olduğu fikri hakimdir.

Yukarıda sayılanlara ek olarak daha pek çok kuramcı ve yaklaşımın kişilik hakkındaki görüşleri sıralanabilir fakat kişilik konusuna davranış bilimi içinde hakim olmuş ya da olan ana görüşlerin kısa bir tanıtımıyla yetinilecektir. Bugün tüm psikologlar kişiliği bir bireyin fiziksel ve

sosyal ortamıyla etkileşme tarzını tanımlayan düşünce, duygu ve davranışlarının onu diğerlerinden ayırt edici ve karakteristik örüntüleri olarak tanımlamaktadır.

Tipik Tepkinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi, Puanlar ve Normlar

Yukarıda farklı kuramlar tarafından nasıl anlaşıldığı anlatılan tipik tepki ve özellikle kişilik kavramları, ölçümleri söz konusu olduğunda hemen hemen tüm okullar tarafından benzer ölçme ve değerlendirme yöntemlerini kullanırlar. Ölçekten elde edilen puana anlam katacak olan ölçüt, tipik tepki ölçümünde o ölçeğe tepki vermiş diğer kişilerin puanlarından çıkarıldığı gibi zaman zaman bu ölçüt belirli bir kuramsal beklentiden de çıkartılabilir (Anastası, 1997). Ölçüt nereden elde ediliyor olursa olsun, tipik tepkinin ölçülmesi sonucu elde edilen puanların değerlendirilmesi sonucunda bu puanlar, maksimum performans puanlarında olduğu gibi belirli bir iyilik, yükseklik ya da önemlilik kazanmaz. Kişilik ölçeği yanıtlayan bir bireyin puanı belirli bir alt testte gruptaki diğer kişilerden daha yüksek çıktığında bu o kişinin o özellik bağlamında diğerlerinden daha iyi olduğu anlamına gelmez; o özelliğe ne derecede sahip olduğu anlamına gelir. Tipik tepki ölçeklerinde puan o kişinin ölçülmek istenilen özelliğe sahip olma derecesinin değerlerden arınık bir ifadesidir.

Benzer şekilde tipik tepki ölçeklerinden elde edilen puanlar, bireyin bir kuramsal tanımla ya da araştırmacının ortaya koyduğu ölçütle belirlenen özellik grubuna dahil olup olmadığını ortaya çıkarmayı amaçlar (Cronbach, 1990). Bu grupların, maksimum performans ölçeklerinin puanlarını değerlendirirken kullanılan norm grupları gibi kendi içlerinde iyiden kötüye doğru sıralanmaları söz konusu değildir. Kişinin, ölçme sonunda yapılan değerlendirme sonucunda belirli bir gruba dahil olduğu görülürse, bu kişinin o grubun genel özelliklerine sahip olduğu düşünülür. Örneğin farklı siyasi düşüncelere sahip grupların televizyondaki reklamlara yönelik tutumları, bu gruplardan birisinin daha iyi ya da daha kötü olduğu anlamına gelmez

Tipik tepki başlığı altında yer alan davranışların değişik psikoloji okulları tarafından nasıl anlaşıldığını aktardıktan sonra bu davranışların ölçülmesinde karşılaşılan sorunlara geçebiliriz.

Tipik Tepkinin Ölçülmesinde Karşılaşılan Sorunlar

Tipik Tepkinin Ölçülmesinde, Ölçme Araçlarından Kaynaklanan Sorunlar

Çoğu kez tipik tepkiyi, örneğin kişiliği ölçen ölçeklerde maddeler tartışmaya açıktır (Cronbach, 1990). Kolayca arkadaş edinebilir misiniz? sorusunda "arkadaş" herkes için farklı bir anlam taşır. Kişiler için özellik taşıyan gizli şeylerin paylaşıldığı arkadaşlık mı yoksa günlük ilişkilerde sıkça yaşanan ve selamlaşmaya dayanan arkadaşlık mı? Ya da "kolayca" sıfatı neyi ifade etmektedir? Başkalarına göre daha çok arkadaş sahibi olabilmek mi? Diğerlerinin harcadığı zamandan daha az zaman harcayarak bir kişiyle samimiyet kurabilmek mi? Ölçekler bu gibi spesifik

tanımlamalar yapmak durumunda değildir. Bununla birlikte ölçeği yanıtlayan kişilerin çoğu da bu tanımla ilgilenme eğiliminde değildir. Aynı zamanda bu tür sorulara bağlı olarak kişiler, geçmişlerini düşünüp arkadaşlık kurma biçimlerinin bir ortalamasını alarak tepki verme eğiliminde de değildir. Çoğunlukla bu tür sorular kişinin genel özelliğini yansıtmayan, son günlerdeki deneyimlere dayanılarak ya da rastgele işaretlenme eğilimindedir (Cronbach, 1990).

Bununla birlikte tipik performans ölçeklerindeki maddeler, kişilerarası çoğu farka da duyarlı değildir (Cronbach, 1990). Öğrencilerin bir kolejdaki deneyimlerinin kalitesini ölçmek için geliştirilmiş bir ölçek içinde yer alan "Değişik değerlere sahip olan öğrencilerle ne kadar sıklıkta ciddi tartışmaya girerdiniz" maddesi için:

Hiç   *Genellikle*   *Sıklıkla*   *Çok sık*

seçenekleri konulmuştur. Ölçeğin ilerleyen maddelerinde bu sefer aynı madde için:

Ayda birden az   *Ayda bir veya iki*   *Her hafta bir veya daha fazla*

seçenekleri konulmuş ve bu seçeneklerle önceki maddenin seçenekleri karşılaştırılmıştır. Maddenin ilk sorulduğunda "Hiç" seçeneğini işaretleyenlerin tamamına yakını "Ayda birden az" seçeneğini işaretlemiştir. İlk sorulduğunda "Sıklıkla" seçeneğini işaretleyenlerin %41'i ikinci sorulduğunda "Her hafta bir veya daha fazla", %33'ü "Ayda bir veya iki", %26'sı "Ayda birden az" seçeneklerini işaretlemiştir (Akt. Cronbach, 1990).

Böyle bir sonuç tipik tepki ölçeğindeki seçenek düzenlemesinden elde edilen sonuçlara karışan cevaplayıcı özneliliğini (tepki seti) göstermektedir. Seçeneklere her bir bireyin verdiği anlam farklı olabilmektedir. Bu nedenle farklı anlaşılmaları önlemek için seçenekler herkes için aynı anlama gelecek şekilde düzenlenmektedir. Bazen, arada bir, sık sık gibi ara seçenekler kaldırılarak seçenekler var ya da yok anlamına gelecek şekilde düzenlenmiş ve bireylerin bu seçeneklerden birisini işaretlemeleri zorunlu kılınmıştır. Seçenekleri var - yok anlamına gelecek şekilde (örneğin evet - hayır, her zaman - hiç bir zaman) şeklinde düzenlenmiş olan kişilik ölçeklerine zorunlu seçme (forced choice) seçenek dağılımlı ölçekler denir. Bu tür ölçekler bireyleri belli bir davranışı seçmeye zorlar.

Çoğu çağdaş kişilik ölçeği, ölçeği alanlara tasarımsal durumlarda belli bir davranış biçimi sunar ve bu durumlarda kişilerin sunulan davranış biçimine uygun davranıp davranmadıklarını evet - hayır şeklinde düzenlenmiş yanıt kağıdına işaretlemelerini ister (Atkinson, 1999; Cattell, 1957; Crocker, 1993). Bu konuya en iyi örnek MMPI olacaktır (Ceyhun, Oral, 1998; Savaşır, 1981):

Örnek ifadeler	Evet	Hayır
Düşüncelerim zaman zaman konuşma hızımın önüne geçer.		
Mantıklı olmadığını düşünsem de anneme ve babama çoğu kez itaat ederim		

Kültürümüzde geliştirilmiş bir kişilik ölçeği olan Hacettepe Kişilik Envanterinden alınan bir madde de bu konuda bir örnek olabilir:

	Evet	Hayır
İnsanların içinde iken bile kendinizi yalnız hissediyor musunuz?		

Bu tür maddeler kişiliğin ölçülmesinde sıkça kullanılmalarına rağmen yukarıda da söylendiği gibi bireysel farklılıklara duyarlı olmama eğilimindedirler. Ölçeği yanıtlayan kişiler bu tür maddelerin örneklediği durumların hepsinde maddenin önerdiği şekilde hissetmiyor veya davranmıyor olabilirler. Kişilerin örneğin en son örneklediğimiz maddeye "bazen" ya da "kötü bir dönem geçirirken" gibi yanıtlar vermeleri gerekebilir. Kişiler kendilerini o maddede örneklenen psikolojik özellik davranışında o maddenin seçeneklerinin sunduğu kadar uçlarda hissetmiyor olabilirler. Psikolojik özelliklerin özellikle de kişilik gibi geniş kapsamlı bir yapının yayıldığı ranj düşünüldüğünde evet ve hayır arasında pek çok seçeneğin bulunması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yukarıdan da anlaşılacağı gibi zorunlu seçme seçenek düzenlemesinden önce kişilik ölçeklerinin çoğunda evet ile hayır arasında başka seçeneklerin bulunduğu seçenek düzenlemeleri de yer almıştır. Örneğin kendimi yalnız hissedirim maddesine *her zaman* ve *hiç bir zaman* seçenekleri ile birlikte *arada bir, bazen, sıklıkla* gibi ara seçenekleri de yerleştirilmiş fakat bu sefer tepki seti denen başka bir sorunla karşılaşmıştır (Anastasi, 1997; Crocker, 1993; Cronbach, 1990; Cattell, 1957; Horrocks, 1964). Tepki seti, ölçeği yanıtlayan kişinin ölçeğin seçeneklerine belli bir yönde tepki verme eğilimi olarak tanımlanabilir (Crocker, 1993). Kişiler ölçekteki maddelerin çoğuna "bazen" yanıtını verme eğiliminde olabilirler. Bir başka deyişle yanıtlayıcılar cevap verme stratejisi olarak ortada toplanabilirler. Bu tür tepki setlerinden kaçınılabilmek için seçeneklerde zorunlu seçme düzenlemesine gidilmiştir. Fakat bu sefer de yukarıda sözünü ettiğimiz sorunla karşılaşmıştır.

Bir diğer sorun ise tipik tepki özelliklerini ölçmek amacıyla geliştirilmiş kimi ölçme araçlarında kullanılan ölçekleme tipi ölçülmek istenilen özelliğe uygun olmamasıdır. Fonksiyonel olmayan düşünceler ölçeğinde kullanılan şu madde bu tartışmayı örneklendirmektedir.

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Mutlu olmam için başkalarının beni sevmesi gerekir.					

Bu maddeye *kesinlikle katılıyorum* cevabını veren bir katılımcının fonksiyonel olmayan düşünceye sahip olduğu kararı verilir. Katılımcılardan fonksiyonel düşüncelere sahiplerse işaretlemeleri beklenen seçenek *hiç katılmıyorum* seçeneğidir. Fakat "mutlu olmam için başkalarının beni sevmesi gerekir" ifadesine *hiç katılmıyorum* demek de gerçek dünyada fonksiyonel olmayan bir düşünce tarzıdır. Başkalarına hiç ihtiyaç duymadan ve onların olumlu geribildirimleri olmadan

yaşayabileceğini düşünmek pek fonksiyonel değildir. Fakat ölçeğin yapısı gereği bu ve bunun gibi maddelere *hiç katılmıyorum* cevabını vermek fonksiyonel düşüncelerde artışı ifade etmekteymiş gibi kabul edilmektedir.

İkinci bir nokta ise tipik tepki ölçeklerinin büyük kısmında katılma ve katılmama düzeylerini gösteren dereceleme ölçeklerinin orta noktasında “kararsızım” seçeneği bulunmaktadır. Kararsızım seçeneği bir özelliğe katılma ve katılmama durumunu gösteren bir düzlemde orta düzeyde katılmayı gösteren bir seçenek değildir. Oysa kararsızım seçeneğini işaretleyen bir katılımcının puanı o soru için orta düzeyde katılma olarak kaydedilmektedir. Özellikle Türkçe tipik tepki ölçeklerinin büyük kısmında bu problem sıklıkla gözlenmektedir.

Tipik tepki ölçeklerinde gözlenen bir diğer sorun ise yine ölçekleme sisteminin doğru kullanılmasıyla ilgilidir. Likert tipi ölçekleme ile düzenlenmiş tipik tepki ölçeklerinde yer alan olumlu ve olumsuz maddelerin sayısının birbirine denk olması Likert tipi ölçekleme sistemi için bir mecburiyettir. Likert tipi ölçekleme sistemi, bir tutum ifadesine ilişkin yaklaşımın iki uçta olabileceğini bu nedenle de ölçek içinde yer alan maddelerin bu iki ucu temsil eden eşit sayıda bulunması gerektiğini öngörür. Aksi durumda, geliştirilen ölçek olumlu ya da olumsuz tutumda olanlara yanlılık yapan bir ölçek olur.

Tipik Tepkinin Ölçülmesinde, Ölçülen Psikolojik Özelliğin Tanımlanmasından Kaynaklanan Sorunlar

Psikolojik Özelliğin Belirlenemezliği:

Fizik bilimlerin inceleme konusu olan tüm nesnelere kendisini tanımlamaya ya da başka herhangi bir koşula göre şekil almaya mecbur değildir. Yani bir fiziksel varlık başka herhangi bir şeye dayanmadan vardır. Buna karşılık insan zihni, kendi başına saf olarak varolma özelliği taşıyamayan bir yapı sergiler. Zihin ve dış dünya ilişkisi üzerinde bugün bile oldukça ayrıntılı çalışmalar yapılmaya devam edilmektedir. Fakat tüm çalışmalar önemli düzeyde felsefi içerik taşımaktadır. Bu nedenle burada da felsefi içerik konumuz olacaktır. Sartre'a (1956) göre evrende iki tür varlık vardır. Kendisi için varlık ve kendisinde varlık. Bu tür bir varlık sınıflaması, psikolojik özelliklerin çalışılmasında şu anda var olandan çok daha geniş bir bağlam sağlar. Kendisinde varlık, Sartre'a göre bugün fizik bilimlerin kendisine konu edindiği inceleme nesnelere tanımlar. Tüm fizik varlıklar ve bu varlıkların sahip olduğu özellikler kendisinde varlığa örnektir. Ortaya çıkmak ya da varolmak için insan zihninin onları imlemesine ihtiyaç duymazlar, yani saf olarak vardırlar. Buna karşılık kendisi için varlık Sartre'a göre insan zihnidir. Kendisinde varlığa karşıt olarak kendisi için varlık saf olarak hiç bir zaman varolamaz. Çünkü varlığın -birebir olmasa bile-yansıması olan zihin ve zihnin içeriğini temsil eden dil kendi başına içeriğini oluşturamaz. Sartre'a göre her zihin bir "şey" in zihnidir (Gürsoy, 1991). Yani ortada bir psikolojik özellik varsa bu kendi başına oluşan bir özellik değil zihnin dış

dünya ile etkileşimine bağlı olarak ortaya çıkan bir özelliktir. Böyle bir yorum belirli psikolojik deneyimlerin belirli psikolojik özellikleri ortaya çıkardığı yönündeki çağdaş psikolojik yaklaşımla da tutarlılık içindedir. Fakat aynı yaklaşım çağdaş psikolojik yaklaşımın kullandığı yöntemle uzlaşmaz bir zıtlık içindedir.

Çağdaş psikolojik yaklaşımın kullandığı yöntem psikolojik özelliklerin karakteristiklerinin saptanmasında deneysel çalışmaları gözlemi ve kuramı içerir. Psikolojik bir özellik olarak kişilik ve onu oluşturan alt yapılar bir araştırma nesnesi olduğunda araştırmacının bu nesneye yaklaşımı, o psikolojik özelliğin diğer psikolojik özelliklerden farkının ortaya konması ve o psikolojik özelliğin kapsadığı davranışların hareket alanının oluşturulması yönünde olacaktır.

Çoğu araştırmacı ilgilendiği psikolojik özelliği eğer daha önceden konuyla ilgili olmuş kayıtlı bir bilgi birikimi (literatür) ve kuram varsa araştırma konusunu bu bilgi birikimi bağlamında tanımlamaya ve açıklamaya çalışır. Bu konuyla ilgili olarak ortaya koymayı amaçladığı yeni bilgiler içinse, yukarıda bahsedildiği gibi, ilgilendiği psikolojik özelliğin kapsadığı davranışların araştırma konusu yönünde hareket alanını oluşturmaya çalışır.

Bir davranış bilimci için ilgilendiği konu içinde yer alan psikolojik özelliğin kapsadığı davranışların ortaya çıkmasını sağlayacak durumlar bir kaç şekilde oluşturulabilir. Bugün en çok bilinen iki yaklaşım, deneysel düzenlemeler ve ölçekli araştırmalardır.

Deneysel düzenlemede davranış bilimci, ilgilendiği psikolojik özelliğin, araştırmasına dahil ettiği denekler tarafından belirli koşul ve kurallar altında sergileneneceği bir ortam hazırlar. Ölçekli çalışmada ise araştırma grubundaki kişiler, gözlenmeye çalışılan psikolojik özelliğe ilişkin davranışları yeterli oranda temsil ettiği düşünülen ölçek maddelerine tepki verirler.

Her iki durumda da araştırmacının yaptığı en temel varsayım, tanımlı bir zihin olarak kendisinin, yine tanımlı bir zihin olarak araştırmaya katılan denegin zihinsel içeriği hakkında bilgi sahibi olabileceğidir. Böyle bir varsayım ortaya çıkma döneminde davranış bilimlerinin fizik bilimlerden "ödünç" aldığı yöntemle birlikte taşınan "dünya hakkında bilgi sahibi olunabileceği" yönündeki varsayımının bir uzantısıdır.

Bilimsel araştırma mantığından ayrılmadan zihnin kendisini, kendisine inceleme nesnesi olarak seçmesini, böyle bir inceleme durumunun olabilirliğini inceleyelim.

Bir bilimsel araştırma, en alt düzeyde bir gözlenen, bir gözleyen, bir gözlem yöntemi ve gözlem araçlarını gerektirir. Bilim, en temel anlamıyla gözleyen ve gözlenen arasındaki belirli bir ilişki türüdür. Gözlemci ve gözlenen arasında bu tür bir ilişki tanımlayan aslında sadece bilim değildir. Gözlemci ve gözlenen arasında din ve ideoloji gibi başka belirli ilişki tanımlayıcılar da vardır. Fizik bilimler, gözlenen araştırma nesnesinin gözlemciye ihtiyaç duymadan kendi başına dünyada var olduğunu kabul eder. Aynı şekilde davranış bilimleri de gözlenen araştırma nesnesinin gözlemciye ihtiyaç duymadan kendi başına dünyada var olduğunu düşünür (Popper, 1998).

Fizik bilimler inceleme nesnelere o nesnelere ta kendisi olduğu konusunda çok büyük bir şüphede içinde değildir. Mantık kuralları içinde bakıldığında "incelenmekte olan nesne ne ise odur" şeklinde karşımıza çıkan a, a'dır ilkesi, davranış bilimlerindeki inceleme nesnesi olan zeka, kişilik gibi çok önemli yapılar için yeterli geçerliliğe sahip değilmiş gibi görünmektedir.

Psikometrik bağlamda ele aldığımızda durum biraz daha renkli olmaktadır: "Ölçmek için yola çıktığımız psikolojik özellik, ölçme sonuçlarından elde ettiğimiz verilerle ortaya koyduğumuz özellikle aynı niteliği mi taşımaktadır?" Örneğin, gerçek dünyada varolduğu anlamıyla kişiliği ölçmek ya da gözlemek amacıyla çıktığımız yolun sonunda elde ettiğimiz şey gerçek dünyada var olan kişiliğe ne kadar yakınlıkta durmaktadır.

Bugün hala yürürlükte olan özne-nesne arası geçişsizliği varsayımını kabul eden klasik bilim anlayışı, burada, kişilik için araştırma başında yapılan tanımın yeterli olduğunu ya da araştırmacının sorumluluğunun bu tanımla birlikte bittiğini öne sürebilir. Fakat sorun, gerçeğe ulaşma sorunuysa bu tür bir yaklaşım ileride anlatılacak nedenlerle gerçekle -ya da diğer bir deyişle gözlenenle- arasına araştırmacının kendi elleriyle, başka alternatiflerin görülmesini engelleyen ve giderek yükselen kaim duvarlar yerleştirmesi anlamına gelecektir.

Özdeşlik ilkesini davranış bilimleri alanında, incelenmekte olana ve inceleyene uyguladığımızda karşımıza çözümü zor görünen bir durum çıkar. Yukarıda da bahsedildiği gibi kısaca a, a'dır şeklinde ifade edilebilecek olan özdeşlik ilkesi, fizik bilimlerin inceleme nesnelere uygulandığında karşımızda çok önemli bir sorun yoktur. Bir elektron o elektronun kendisidir. Ya da rüzgar, rüzgarın kendisidir. Fakat sosyal bilimlerin inceleme nesnelere, özellikle de davranış bilimlerinin inceleme nesnelere için özdeşlik ilkesi gerçek dünyanın kavramsallaştırılmasında ilginç bir görünüm sergiler. İncelenen kişilik, gerçek dünyada varolduğu şekliyle kişiliktir demek ya da inceleme nesnesi olarak depresyon, gerçek dünyadaki varoluşuyla depresyondur demek kişisel ilişkilerdeki bağlanma süreçleri bireylerin iç dünyalarında gerçekleşen bağlanma süreçleriyle birebir aynıdır demek mümkün değildir. Davranış bilimleri, inceleme nesnesi olan konuyu "gerçek dünya"daki varoluşuna (gerçekleşme dinamiğine) uygun olarak tanımlarlar fakat tanımlanan yapıyı değil bu yapının yansıması olarak davranışları incelerler. Bu anlamıyla tanımdan yola çıkılarak girişilecek bir psikolojik ölçme yaklaşımı, ikincil süreçleri hedef almak durumundadır. Burada sonsuz sınıra sahip olmayan insan davranışı repertuarının kimi kuramcılar tarafından neredeyse sonsuz olarak tanımlanan psikolojik yapılar (özellikler) için belirli çakışmalara imkan vereceği düşünülebilir. Böyle bir durum bir davranışın birden fazla psikolojik özellik için tanımlayıcı ya da temsil edici olabileceği anlamına gelir. Daha önce de açıklandığı gibi gözlemlenebilen ve tanımlanabilen davranışları temel alan psikolojik ölçme yaklaşımı bu durumda -en azından inceleme nesnesi bağlamında- keskinliğini belirli bir düzeyde yitirmiş olur. Bu dezavantajı ortadan kaldırabilmek için burada ayrıntılarıyla bahsedilmeyecek olan ama oldukça ayrıntılı oldukları vurgulanması gereken geçerlilik yaklaşımları

geliştirilmiştir. Fakat bu yaklaşımlar arasında sadece yapı geçerliliği çalışması inceleme nesnesi olan psikolojik yapının diğer yapılardan olan farkını ortaya koymaya çalışır.

Geçerlilik ve Gerçeklik

Psikometrinin en temel ve en önemli kavramlarından birisi olan geçerlilik, literatürde pek çok farklı tanımı bulunmasına rağmen bugün dünyada psikometri ile bir şekilde ilişkiye girmiş olan herkes tarafından aynı anlama gelecek şekilde anlaşılmaktadır. Cronbach (1990), geçerliliği, test geliştiricisinin ya da uygulayıcısının, test puanlarından yola çıkarak elde ettiği çıkarımlarını desteklemek için kanıt toplaması süreci olarak tanımlar. Yine benzer bir şekilde Crocker ve Algina (1987), geçerliliği belirli bir amaç için test puanlarının kullanımını destekleyecek deneysel kanıtların toplanması süreci olarak tanımlarlar. Anastasi (1997), geçerliliğin testin neyi ölçtüğü ve bunu ne derecede yaptığı ile ilgili olduğunu söyler. Fakat tüm bu tanımların ifade ettiği şey yukarıda da söylendiği gibi psikometri alanında çalışanların aynı şekilde anladıkları bir noktayı ifade etmektedir. Bugün geçerlilik en yaygın şekliyle, bir testin sadece o testle ölçülmek istenen değişkeni ölçmesi ve başka değişkenleri, ölçülmek istenilen değişkene karıştırmama derecesi olarak tanımlanmaktadır. Yukarıda sadece tanınmış olan birkaç yazarın tanımından yola çıkarak örneklenen geçerlilik, gerçekten bugün tüm yazarlar tarafından testin ölmek istediği özelliği ölçüp ölçmediğine ilişkin bir kanıt toplama süreci olarak kabul edilmektedir. Elbette ki testin ölçmek istediği psikolojik özelliğe bağlı olarak toplanacak kanıtın içeriği de değişecektir. Geçerliliği kanıtlarına göre sınıflayabiliriz Genel olarak bugün üç çeşit kanıt, geçerliliğin saptanmasında kullanılmaktadır: Kapsam, yapı ve ölçüt kanıtları.

Kapsam geçerliliği, bir testin, bu testle ölçülmek istenen davranışları ne derecede kapsadığıdır (Baykul, 2000). Böyle bir tanım, ölçülmek istenilen psikolojik özelliğin kapsadığı davranış alanının ve içeriğinin önceden saptanması anlamına gelir. Yani ölçülmek istenilen psikolojik özelliği örneklediği düşünülen davranışlar belirlenir ve bunlar arasından bu psikolojik özelliği en iyi örneklediği düşünülen davranışlar seçilerek test maddeleri oluşturulur. Belirli bir psikolojik özelliği ölçen bir testin kapsam geçerliliği, kapsam geçerliğinin tayininde ve özellikle tipik tepki ölçülmesinde sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak o psikolojik özelliğin incelenmesinde uzmanlaşanların genel kanısı tarafından belirlenir. Uzmanlar, seçilen davranışların ölçülmek istenilen psikolojik özelliği ne derecede örneklediğini, kendi kanıtlarına göre belirlerler ve böylece uzmanların büyük çoğunluğunun kanısının uyduğu davranışların, ölçülmek istenilen psikolojik özelliğin iyi birer temsilcisi olduğu kabul edilir ve bu davranışlar madde yazma kuralları doğrultusunda test maddesi haline dönüştürülür. Bir önceki bölümde, ölçülmek istenilen bir psikolojik özelliği temsil eden bir davranışın aynı zamanda bir başka psikolojik özelliği de temsil edebileceği üzerine durulmuştu. Bu durumun en somut örneği, ölçülebilmeleri için çalışmaların her geçen gün çok daha keskinleştiği psikolojik rahatsızlıkların

tanımlayıcı ve sınıflayıcı el kitabı olan DSM-IV (1994) olacaktır. DSM-IV'ün oldukça genel bir incelemesinde, birbirinden çok farklı olduğu düşünülen birçok psikolojik hastalığın belirtilerinin pek çok noktada benzerlikler taşıdığı görülebilir. Benzer şekilde MMPI'da yer alan pek çok madde, aynı anda birden fazla alt ölçek için değerlendirmeye alınmaktadır. Örnekleme çalıştığımız tüm psikolojik özellikler kapsamı için de böyle bir sorunla karşılaşılması olasıdır. Bu tür bir durum sayısal olarak ifade edilebilecek olan, soru yazma kuralları ve geçerlilik çalışmalarıyla ortadan kaldırılabilir sorunlardan daha temeldeki bir noktaya işaret etmektedir. Çoğu kez bu tür bir durumun, araştırmalarda ya da ölçek geliştirme çalışmalarında araştırmanın ya da test geliştirme çalışmasının tartışmasız kaçınılmaz boyutlarından birisi olduğu düşünülür, hatta pek çok kez tartışma konusu bile olmaz.

Bir diğer geçerlilik belirleme çalışması olarak yapı geçerliliği, ölçülmek istenilen yapının araştırmada kullanılan ölçekle ortaya konulma derecesi olarak tanımlanabilir (Baykul, 2000). Bu tür bir çalışmada da kapsam geçerliliğinde anlatıldığı şekliyle yapıların binişikliği problemi söz konusu olacaktır. Yapı geçerliliği çalışmalarının en çok bilineni ve kullanılanı olan faktör analizi çalışmasında, bu tür bir binişiklik problemi aşılmaya çalışılır. Bir ölçme aracıyla ortaya konulmaya çalışılan psikolojik yapıyı oluşturan alt yapılar, faktör analizi yöntemiyle belirlenmeye çalışılır. Fakat yukarıda, yapıların binişikliği olarak anlatılan ve temelde bir ölçme sorunu olması gereken durum, faktör analizi çalışmasıyla da aşılabilecek gibi görünmemektedir. Çünkü psikolojik özelliklerin temsilcisi olan davranışların birden fazla psikolojik yapı için temsil edici olması meselesi, sayısal olarak ifade edilebilen ve bir yapıyı oluşturan alt yapıların ortaya koyulması çalışması olan faktör analizinden çok daha temelde ve sayısal olarak ifade edilemeyecek bir soruna işaret eder.

Ölçüt geçerliliği, bir ölçme sonucunun, o ölçme sonucuyla benzer niteliği taşıdığı düşünülen başka bir ölçme sonucuyla karşılaştırılması olarak belirtilebilir. Yeni geliştirilmeye çalışılan bir zeka testinden elde edilen puanların daha önceden geçerliliği ve güvenilirliği saptanmış başka bir zeka testi ile olan ilişkisi ölçüt geçerliliği türünden bir çalışmadır. Ölçüt geçerliliği çalışmaları çoğu kez maksimum performans davranışlarını ölçen ölçeklerin geçerliliğine ilişkin kanıt toplanması sürecinde kullanılır.

Psikolojik Yapıların Ayrıştırılmazlığı ve Geçerlik

Metinlerarasılık ve Yapılararasılık

Yukarıdaki başlık altında, sosyal bilimler ve yöntem alanında özellikle son dönemde, giderek artan bir şekilde gündeme gelmeye başlayan yeni bir yöntem arayışı (Keat&Urry, 1994; Chalmers, 1997) ile ilgili olarak psikometride de ortaya çıkmış olan tartışmalara daha önce Derrida (akt: Göka, Topçuoğlu, 1999) tarafından öne sürülen *metinlerarasılık* kavramının psikometri alanındaki bir yeniden ortaya koyumu denenecektir.

Son yıllarda sosyal bilimlerde yöntem konusunda, gerek uygulamada gerekse felsefi kurguda büyük değişimler meydana gelmiştir. Sosyal bilimlerin yöntemi ile ilgili olarak son dönemde ortaya çıkan yazınsal felsefi tartışmaların büyük bir çoğunluğu kaynağını yapısalcı kuramdan almaktadır.

Bu makalede, dünyayı insana ait psikolojik özelliklerden yola çıkarak açıklamaya çalışan ve bu özelliklerin kendi içlerinde birer bütünlük anlamında yapılar oluşturduğunu savunan yapısalcı kuram ayrıntılarıyla tartışılmayacaktır. Fakat yukarıda psikolojik özellikleri temsil eden davranışların birden çok psikolojik özellik için temsil edici olması problemi, yapısalcı kuram için yer alan metinlerarasılık görüşüyle ilişkilendirilmiştir.

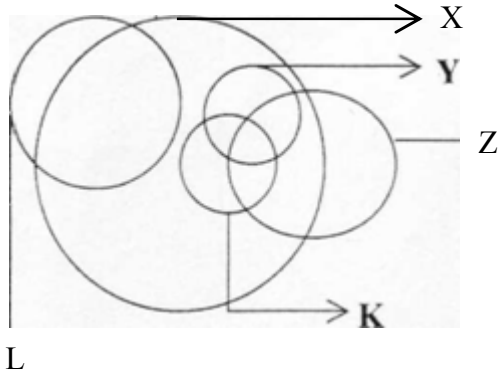
Derrida'ya göre bir metnin anlamı sadece o metnin kendi bütünlüğü içinde ifade ettiği anlamı ile sınırlı değildir (Göka, 1999, Megill, 1998). Ona göre herhangi bir metin, diğer bütün metinlerle ilişkili halindedir. Çünkü metnin ifade ettiği anlam sadece kendi içinde saklı değildir. Dünya üzerindeki diğer metinlerin ifade ettiği anlamlarla bir ilişki zinciri içindedir. Bu nedenle bir metni anlamlandırmak ya da anlamak ya da daha ileri düzeyde yorumlamak ve değerlendirmek, o metni diğer metinlerle ilişkisi içinde değerlendirmek demektir ve metinlerarası bu ilişkililik zinciri sonsuzdur.

Derrida'nın görüşleri bağlamında aynı ilişkililiği psikolojik özelliklerin ölçülmesi bağlamına taşıdığımızda, bir psikolojik özelliği temsil eden davranış da özellikle varoluşçu kuramcılar (May, 1994) tarafından neredeyse sonsuz olarak tanımlanan psikolojik arka planı oluşturan yapılar arasındaki ilişkisellikle anlaşılabilir.

Burada söz konusu olan, bir psikolojik özelliği diğer bir psikolojik özellikten ayıştıracak, o psikolojik özelliğe ait yeterli özgünlüğün bulunup bulunmadığıdır. Depresyon olarak tanımlanan özellik, depresyon içinde olmayan bazı kişilerde görülen davranış, düşünce ve duyguları barındırıyorsa ortada varsayımlarla giderilemeyecek ve geçerlilik çalışmalarıyla da denetim altına alınmayacak bir sorun var demektir.

Geçerlilik, bir psikolojik ölçeğin, ölçmesi için geliştirildiği psikolojik özelliği başka özellikleri karıştırmadan ölçebilme derecesidir (Özoğlu, 1999). Bu derecenin yükseliyor oluşu geçerliliğin, bir başka deyişle ölçülmek istenilen özelliğin ölçülebilme derecesinin de yüksek oluşunu ifade ederken derecenin düşüyor oluşu, ölçme işlemine karışan istenmeyen bir ölçme (hata) olarak ifade edilir (Anastasi, 1997). Oysa bir psikolojik özelliğin birden çok psikolojik özellikle geçişli bir ilişki içinde bulunuyor oluşu her zaman hata anlamına gelmeyebilir. Bunun adı bazen gerçeklik olabilir ve geçerlilikten daha çok önem taşıyabilir.

Yukarıda bahsedildiği şekliyle psikolojik özelliklerin geçişliliği şu şekilde açıklanabilir:

Eğer, Y ve K özelliklerini X özelliğinden bağımsız birer psikolojik özellik olarak tanımlayabildiğimizi ve ölçebildiğimizi söylüyorsak aslında farkına vararak ya da varmayarak X özelliğini de ölçmek zorunda kalıyoruz demektir. Y ve K kendi başlarına hareket edebilen psikolojik özelliklerse bu iki özelliği X özelliğinden ayırmamızı sağlayan temel nereden gelmektedir. Yine benzer şekilde Z ve L özelliklerinin birer kısmı X özelliği ile aynı niteliği ve içeriği taşımaktadır. Bu durumda X özelliği istenilirse bile ölçme işlemine katılmaktadır. Bu durum yukarıda daha önce de belirtildiği gibi geçerlilik probleminden biraz farklıdır. Geçerlilik çalışmalarında ölçülmek istenilmeyen psikolojik özelliklerin ölçme işlemine katılmaları çeşitli yollarla engellenilmeye çalışılır. Fakat yukarıda venn semasıyla ifade edilen durumda X özelliğinin ölçme işlemine katılmasını engellemenin bir yolu yoktur. Psikolojik özellikler arası böyle bir geçişlilik geçerlilik çalışmasını da etkileyen önemli bir bağlam oluşturur. Bu bağlam içinde değerlendirildiğinde, diğer psikolojik özelliklerle daha çok geçişlilik gösteren, yukarıdaki örnek üzerinde gösterirsek Y'nin X ile olan ilişkisine yakın ilişki içinde olan psikolojik özelliklerin, diğer psikolojik özelliklerle daha az geçişli ilişki içinde olan psikolojik özelliklere oranla daha düşük güvenilirlik düzeyi vermesi beklenir fakat hemen belirtmek gerekir ki bu bir iddia olmaktan çok sınanması gereken bir denencedir.

Böylesi bir durum psikolojik ölçeğin ölçmek için yola koyulduğu psikolojik özelliği temsil eden maddelerinin hepsinin ya da bir kısmının aynı zamanda başka psikolojik özellikleri de temsil ettiği şeklinde de ifade edilebilir. Buradan yola çıkarak bir bütünlük olarak tasarladığımız psikolojik ölçeği oluşturan her bir maddenin böylesine bir yapılararası ilişkisellik içinde olması psikolojik ölçeğin "bütün"lüğünü yeniden tasarlama durumunu ortaya çıkarabilir.

Yukarıda bahsedilen yapılararası geçişlilik sorunu, bakış açısına bağlı olarak geçerlilik çalışmaları için yeni bir bakış açısı oluşturabilir görünmekle birlikte genel geçerlilik problemi içinde başka bir isimle halihazırda tartışılan bir sorun olarak da değerlendirilebilir.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, tipik tepkinin ölçülmesinde karşılaşılan felsefi sorunların ortaya konmasıdır. Bu bağlamda çeşitli kuramcılardan yararlanılmıştır. Kimi kuramcılar psikometri literatüründen değildir. Fakat bu kuramcılardan pek çok sosyal bilim dalını etkileyen ve yöntemsel uygulamalarında önemli değişikliklere yol açan görüşleri vardır. Son bölümde bu kuramcılardan birisi olan Derrida'nın görüşlerinden yola çıkılarak, bu görüşlerin psikometri literatüründe ve psikometrinin yöntemsel uygulamalarında ve temel birkaç varsayımında karşılığının olup olmadığına bakılmıştır. Yapılararasılık kavramının, psikometri literatüründe ve internette yapılan taramalarda bu anlamıyla daha önce anılmadığı görülmüştür. Derrida'ya göre metinlerarasılık yaklaşımı ele alınan metnin, diğer metinlerle ilişkilendirilerek yapıbozuma uğratılmasıdır. Psikolojik test için psikolojik yapıların ilişkiselliği, o testin bir yapıbozuma uğrayacağı anlamında değil, yeni bir yapısal kurgunun tasarlanabileceği anlamında sorgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Anastasi, A., Urbina, S, (1997), Psychological Testing, Prentice-Hall International Inc..
- Baykul, Y., (2000). Eğitimde ve Psikolojide Ölçme, ÖSYM Yayınları, Ankara.
- Bloch, S., (1985), Psikoterapilere Giriş, Taş Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Cattell, (1957), Personality and Motivation, Structure and Measurement World Book Company, New York.
- Ceyhun, B., Oral, N., (1998), MMPI Değerlendirme Kitabı, Bilimsel Tıp Yayınevi, Ankara.
- Crocker, L., Algina, J., (1986), Introduction to Classical and Modern Test Theory, Harcourt Brace Jovanovich College Publishers,
- Cronbach, L. J., (1990), Essentials of Psychological Testing. Harper&Row Publishers, New York.
- DSM-IV (1994), Amerikan Psikiyatri Birliği, Hekimler Yayın Birliği, Ankara.
- Freedman, J. L., (1993), Çev. Dönmez, A., Sosyal Psikoloji, İmge Kitabevi, Ankara.
- Freud, S., (1994), Psikanalize Giriş Dersleri, Öteki Yayınevi, Ankara.
- Geçtan, E., (1990), Varoluş ve Psikiyatri, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Geçtan, E., (1993). Psikanaliz ve Sonrası. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Göka, E., Topçuoğlu A., Aktay, Y. (1999), Önce Söz Vardı. Vadi Yayınları. Ankara.
- Gürsoy, K. (1991), Jean Paul Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Hail, C. S., Lindzey, G., (1985), Introduction to Theories of Personality, John Willey&Sons Inc.. Canada.
- Horrocks, J. E., (1964), Assessment of Behavior, Charles E. Merrill Publishing Company, Ohio.
- May, R., (1994), Yaratma Cesareti, Metis Yayınları, İstanbul
- Megill, A. (1998), Aşırılığın Peygamberleri, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara.

- Messick, S. (1989), Validity. In R. L. Linn (Ed.), Educational Measurement. New York
- Özoğlu. S. Ç.. (1999), DavTanış Bilimlerinde Araştırma. Yayınlanmamış Ders Notları. Ankara.
- Popper, K., (1998), Bilimsel Araştırmanın Mantığı, Yapı-Kredi Yayınlan, İstanbul
- Remmers, H. H., (1954), Introduction to Opinion and Attitude Measurement, Greenwood Press, New York.
- Sartre, J. P., (1956), Being and Nothingness, Philosophical Library, New York.
- Schults, D.P.; Schults, S. E. (2001), Modern Psikolojinin Tarihi, Kaknüs Yayınları, Ankara